

MASARYKOVA UNIVERZITA
PRÁVNICKÁ FAKULTA

Aktuální otázky právní vědy a praxe I

Reforma trestního řízení

Marek FRYŠTÁK

2. 12. 2016

Potřebujeme reformu trestního řízení?

- trestní právo procesní je odvětvím práva, které upravuje trestní řízení, jímž se rozumí zákonem stanovený postup orgánů činných v trestním řízení i dalších subjektů zúčastněných na trestním řízení, jehož cílem je zjištění trestného činu a jeho pachatele, vynesení spravedlivého rozhodnutí o vině, trestu a ochranném opatření, případně o nároku poškozeného na náhradu škody, jakož i výkon těchto rozhodnutí (trestní řízení v širším slova smyslu)
 - je nezbytné, aby trestní řád obsahoval účel zákona, který si fakticky v současné době dokáže odvodit i laik?

- trestní právo procesní, jehož základem je v České republice tradičně zákon o trestním řízení soudním (trestní řád) + zákon o soudnictví ve věch mládeže a zákon o trestní odpovědnosti právnických osob, navazuje na trestní právo hmotné, které jako odvětví veřejného práva chrání práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob, zájmy společnosti a ústavní zřízení České republiky před trestnými činy vypočtenými taxativně v trestněprávních normách

- trestní právo hmotné se uplatňuje prostřednictvím trestního práva procesního
 - dojde ke společné rekodifikaci trestního práva hmotného a procesního nebo zda tato proběhne odděleně?

- po roce 1989 v souvislosti se zásadními společenskými změnami bylo zřejmé, že původní podoba trestního řádu, i když ve své době představoval poměrně velmi progresivní úpravu, již v nových podmínkách demokratického právního státu a tržního hospodářství nemůže obstát a že nastaly podmínky pro odstranění někdy velmi vážných nedostatků v trestně-procesní úpravě
- přistupovalo se k větším či menším novelám trestního řádu, zpravidla bez konkrétního koncepčního zadání, hlubšího teoretického základu a také bez dostatečné koordinace zákonodárných iniciativ, které vznikaly na různých místech a často byly i co do svých konkrétních legislativních výsledků protichůdné

- v řadě podstatných i dílčích otázek došlo novelizacemi z 90. let minulého stol. k zásadním změnám, k obnovení klasických procesních postupů (v podobě např. úpravy mimořádných opravných prostředků), k zavedení nových moderních institutů (odklony, pojetí a funkce Probační a mediační služby, dohoda o vině a trestu atd.), ale celková koncepce trestního řádu je stále do určité míry poplatná době svého vzniku a nevyhovuje moderním uplatňovaným trendům restorativní (znovuobnovující) justice, oproti justici retributivní (trestající)
 - trestní řád tak stále obsahuje instituty, ze kterých může vyplývat určitá poplatnost době vzniku; např. spolupráce se zájmovými sdruženími (nový trestní řád s ní již nepočítá)

Ach ty novely...

- v důsledku četných novelizací byla narušena celková jednota pojetí trestního řádu jako základní normy trestního práva procesního, byly narušeny a do značné míry i změněny základní zásady, z nichž by platná právní úprava měla vycházet a které by i důsledně respektovala
- při poměrně častých novelizacích byly narušeny vztahy mezi těmito zásadami, včetně zavedení značného množství výjimek z těchto zásad, takže oprávněně vzniká otázka, zda určitá zásada trestního řízení upravená v ustanovení § 2 trestního řádu v zákonem předvídané podobě vůbec platí
 - např. legalita versus oportunita, kontinentální versus anglo-americký právní řád

Novela trestního řádu provedená zákonem č. 178/1990 Sb.

- zrušení objasňování přečinů (fakticky i zrušení pojmu přečin)
 - důvodem bylo to, že nepřispívalo k uplatnění demokratických principů trestního řízení, což bylo mimo jiné zdůrazněno tím, že nad ním žádným způsobem nevykonával dozor prokurátor, přestože jeho výsledky byly použitelné v řízení před samosoudcem
 - objasňování přečinů bylo sice součástí trestního řízení, ale nikoliv řízení přípravného, a proto nad ní nevykonával dozor prokurátor
 - ten nebyl oprávněn dávat orgánu konajícimu objasňování, což fakticky byly stejné orgány oprávněné konat vyhledávání, závazné pokyny ani vykonávat ostatní oprávnění příslušející mu v přípravném řízení

Novela trestního řádu provedená zákonem č. 292/1993 Sb.

- výrazné zjednodušení, účelné odformalizování a zrychlení trestního řízení
 - potlačení v minulosti evidentně přeceňovaného významu přípravného řízení a posílení zásady, že těžištěm dokazování je řízení před soudem
- zrušení možnosti vést trestní stíhání tzv. ve věci
 - uvedený způsob vedení trestního stíhání je jednou z možností, jak v řadě případů dosáhnout faktického vyloučení naprosté většiny práv obviněného a obhájce v přípravném řízení (obviněný „neví“, že je vedeno jeho trestní stíhání....)

Novela trestního řádu provedená zákonem č. 166/1998 Sb.

- posílení dozorových oprávnění státního zástupce
 - k prověření oznámení o skutečnostech nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, je státní zástupce oprávněn vyžadovat od vyšetřovatele a policejního orgánu spisy, dokumenty, materiály a zprávy o postupu při prověřování oznámení
 - odejmout kteroukoliv věc vyšetřovateli nebo policejnímu orgánu a učinit opatření, aby věc byla přikázána jinému vyšetřovateli nebo policejnímu orgánu, odejmout věc policejnímu orgánu a z důvodů uvedených v tomto zákoně ji přikázat vyšetřovateli nebo dočasně odložit zahájení trestního stíhání (srov. § 157 odst. 2 trestního řádu)

Novela trestního řádu provedená zákonem č. 265/2001 Sb.

- výrazně omezit dokazování v přípravném řízení se snahou přenést jeho těžiště z přípravného řízení do stadia řízení před soudem
- obsah a rozsah přípravného řízení bude diferencován v závislosti na závažnosti a složitosti činu, který je předmětem řízení
- rozšíření výkonu dozoru státního zástupce do fáze prověřování

Závěr...???

- trestní řízení je stále poměrně komplikované a zdlouhavé
- systém trestní justice není schopen zvládnout některé velmi závažné formy kriminality a potýká se i s kriminalitou běžnou, řada trestných činů zůstává nepotrestána nebo k tomu dojde až se značným zpožděním
- příliš vysoké nároky na formální aspekty dokazování, což znemožňuje usvědčit skutečné pachatele trestných činů
 - účast obhájce při realizaci většiny procesních úkonů
 - státní zástupce usiluje o provedení všech důkazů ještě před podáním obžaloby

- otázka vzájemného vztahu předsoudního stadia a stadia řízení před soudem zůstává do budoucna nadále otevřená a může být ovlivněna hledáním odpovědí na řadu dalších otázek
 - např. kdo bude přípravné řízení provádět, kolik jeho forem bude existovat a zejména jak bude vymezen rozsah dokazování, které v něm bude prováděno

Průběh rekodifikačních prací

- ke schválení věcného záměru nového trestního řádu došlo ze strany vlády již 20. 8. 2008 a paragrafové znění nového trestního řádu mělo ministerstvo spravedlnosti předložit do 31. 12. 2009
- v roce 2010 došlo k revizi původního věcného záměru z roku 2008 a následně rekodifikační práce zcela ustaly
- začátkem roku 2014 došlo k obnovení rekodifikačních prací a v březnu téhož roku zahájila svoji činnost Komise pro nový trestní řád
 - komise je složena z odborníků z praxe, tj. soudců, státních zástupců, advokátů i zástupců ministerstva vnitra a P ČR, a současně i z odborníků z akademické sféry

- požadavek na předložení návrhu paragrafového znění ještě v tomto volebním období (tj. v roce 2017)
 - proto nebude vypracováván nový věcný záměr, ale bude se vycházet zejména z věcného záměru z roku 2008 + doplňující koncepční materiál Východiska a principy nového trestního řádu
- následně došlo k „přerušení“ činnosti širší rekodifikační Komise a fungovala pouze tzv. užší skupina, která pracovala na paragrafovém znění nového trestního řádu
- širší rekodifikační Komise opětovně obnovila svoji činnost v únoru 2016

Vybrané základní teze rekodifikačních prací v roce 2014

- zrychlit trestní řízení ve všech jeho stadiích tak, aby bylo zajištěno provedení řízení až do vynesení konečného rozhodnutí v co nejkratší době
 - a to včetně významných úkonů a postupů
- posílit význam stadia řízení před soudem na úkor přípravného řízení s přihlédnutím k požadavku, aby osoba, proti níž se trestní řízení vede, nebyla zjevně nedůvodně stíhána nebo nedůvodně stavěna před soud
- výrazně zvýšit aktivitu procesních stran včetně poškozeného, neboť trestní řízení bude napříště kontradiktorní povahy
 - soud nesmí být „protihráčem“ obžalovaného, „pomocníkem“ veřejné žaloby
 - pasivita obhajoby a obžaloby

- posílit postavení státního zástupce při výkonu dozoru v přípravném řízení
 - státní zástupce musí být skutečným pánem trestního řízení a nesmí být zatěžován zbytečnými administrativními úkony
- zavést procesní odpovědnost státního zástupce za neprovedení důkazů v potřebném rozsahu prokazujících vinu obžalovaného v řízení před soudem
 - ale v jaké formě odpovědnost bude zavedena - viz dále

- náležitě chránit práva poškozeného, především umožnit účinný výkon jeho procesních práv pomocí soukromé nebo subsidiární žaloby a dosažení náhrady škody, nemajetkové újmy a vydání bezdůvodného obohacení v trestním řízení
 - rozšíření katalogu práv poškozeného - viz. zákon o obětech trestných činů
- účinně chránit práva nezletilých poškozených a více chránit práva poškozených vybraných trestných činů zvláště zasahujících do jejich osobnostní integrity, zejména právo na soukromí a bezpečnost
- zavést možnost využití majetku, který připadl státu na základě majetkových trestů uložených v trestním řízení, ve prospěch obětí trestných činů (např. zřízení fondu pro uspokojování nároků poškozených, příp. ve prospěch subjektů poskytujících pomoc obětem trestných činů atd.)

Zavedení důkazního břemene státního zástupce

- bude se uplatňovat ve stádiu projednání trestní věci před soudem
- fixační funkce přípravného řízení tedy státnímu zástupci umožní, aby si vytvořil podmínky pro to, aby důkazní břemeno v řízení před soudem unesl
 - spočívá v opatření a shromáždění pomíjivých důkazů, které budou později snáze provedeny v hlavním líčení před soudem, a dále provedení v procesní podobě těch důkazů, u kterých hrozí jejich poškození nebo znehodnocení (tzv. neodkladné a neopakovatelné úkony)
- důsledky případného neunesení důkazního břemene pak zatíží státního zástupce a nikoliv soud

Nález Ústavního soudu ze dne 14. 5. 2008, sp. zn. II. ÚS 2014/07

- „...odsouzení pachatele trestné činnosti je v souladu s čl. 80 Ústavy České republiky primárně věcí státního zastupitelství
- je to tedy státní zastupitelství, kdo nese odpovědnost za to, aby soudu předložená trestní věc byla podložena procesně použitelnými důkazy potřebnými k rozhodnutí o vině a trestu v souladu s podanou obžalobou
- obecné soudy se proto nikdy nesmějí stavět do pozice pomocníka veřejné žaloby usilujícího rovněž o odsouzení, a nelze k takovému výkladu rolí těchto institucí dospět ani výkladem § 2 odst. 5 alinea ultima trestního řádu
- posledně uvedené zákonné ustanovení totiž v souladu s ústavními principy spravedlivého procesu a z nich vyplývajícího rozvržení rolí jeho jednotlivých účastníků nutno vykládat tak, že je soud povinen doplňovat dokazování v rozsahu potřebném pro spravedlivé rozhodnutí, které nemusí být nutně odsuzující...“

- donutíme zavedením formálního důkazního břemene státního zástupce tohoto k aktivitě?
 - rozšíření možnosti vrátit věc do přípravného řízení, což bylo značně omezeno velkou novelou trestního řádu (zákon č. 265/2001 Sb.)
 - jaká by vlastně měla být odpovědnost státního zástupce za neunesení důkazního břemene?
- co bude důsledkem, pokud důkazní břemeno neunese?
 - neunesení důkazního břemene se pojí s nevyhověním návrhu, tj. se zproštěním
 - pokud je státní zástupce objektivní, neměl by s tím mít „problém“
 - v současnosti se zprošťuje cca 6-7% věcí, je to moc či málo?

- státní zástupce by měl více zvažovat, zda obžalobu podat, protože se může ocitnout v důkazní nouzi; dnes obžalovává i v pochybnostech
 - fakticky jej k tomu ale nutí ust. § 172/1 TrŘ; nutná jeho změna
- „soud neprokázal vinu, resp. státní zástupce neprokázal vinu“

Tzv. vylučovací normy

- vymezení kritérií pro posouzení absolutní a relativní neúčinnosti důkazů a nepřípustnosti důkazů (tzv. vylučovací normy)
- důkaz získaný při hrubém (podstatném) porušení zákona, které nelze v dalším řízení odstranit (absolutní neúčinnost důkazu na základě jeho nezákonnosti)
 - např. důkaz získaný nezákonným donucením nebo hrozbou takového donucení, který nesmí být použit v řízení s výjimkou případu, kdy se použije jako důkaz proti osobě, která takového donucení nebo hrozby donucení použila, anebo důkaz získaný při porušení ustanovení, která slouží k zajištění práv obhajoby atd.
 - trestní řád bude ovšem připouštět opakování důkazního prostředku při dodržení zákona

- důkaz získaný při hrubém (podstatném) porušení zákona, které je možné v dalším řízení odstranit, ale odstraněno nebylo (relativní neúčinnost důkazu na základě jeho nezákonnosti)
- důkaz nepřípustný, kterým je důkaz získaný z nepřípustného pramene důkazu nebo z nepřípustného důkazního prostředku, zejména pro nemožnost ověřit si výsledky určitých postupů dostupnými vědeckými metodami

- zákonná generální klauzule
 - taxativním výčtem budou uvedeny zákonné důvody absolutní a relativní neúčinnosti a nepřipustnosti důkazu
- zákonná generální klauzule kombinovaná s kazuistickou úpravou
 - u jednotlivých důkazních prostředků bude uvedeno, že porušení stanoveného procesního pravidla je třeba vždy považovat za podstatnou (závažnou) vadu trestního řízení nebo
 - bude konkrétně stanoveno, že při porušení tohoto procesního pravidla nelze důkaz jako celek, nebo jen jeho část, použít v dalším řízení proti obviněnému nebo spoluobviněnému

Podstatné vady řízení dle judikatury

- podstatná vada řízení
 - § 258 odst. 1 písm. a) TrŘ - důvodem ke zrušení napadeného rozsudku je v odvolacím řízení podstatná vada řízení
 - vada, kterou mohla být porušena ustanovení, jimiž se má zabezpečit objasnění věci nebo právo na obhajobu
 - § 188 odst. 1 písm. e) TrŘ - závažná vada přípravného řízení umožňující v rámci předběžného projednání obžaloby vrátit věc státnímu zástupci k došetření
 - takové procesní pochybení, které samo o sobě, nebo ve spojení s jiným porušením procesních předpisů, vážným způsobem zpochybňuje zákonnost přípravného řízení a jeho výsledků
 - obstarání důkazu při provádění nezákonného procesního úkonu
 - např. získání listiny nebo jiného věcného důkazu při nepovolené domovní prohlídce nebo opatření magnetofonových záznamů rozhovorů osob v rozporu se zákonem (R 33/1995)

- výslech obviněného v době, kdy nemá obhájce, ačkoliv jde o případ nutné obhajoby a výslech není úkonem, jehož provedení nelze odložit (R 25/1990-II, R 40/1994-I)
- získání výpovědi obviněného/svědka za použití kapciózních nebo sugestivních otázek (§ 92/3 a § 101/3 TrŘ)
- provádění výslechu obviněného za záměrně vytvořených okolností, které výrazně nepříznivě ovlivňují jeho psychický stav (R 25/1990-III)
- výslech svědka bez náležitého poučení o právu odepřít výpověď a o zákazu výslechu (R 9/1985, R 34/1980)
- výslech svědka provedený tím způsobem, že svědek pouze prohlásí po přečtení protokolu jiného svědka, že tato výpověď má být považována za jeho vlastní výpověď (R 52/1977-I) atd.

Teorie plodů otráveného stromu - fruit of the poisonous tree doctrine

- hledání odpovědi na otázku, zda plody z otráveného stromu jsou vždy otrávené nebo zda otrávený strom může rodit plody zdravé
 - jestliže byl obviněný násilím donucen k výpovědi a na základě jeho údajů byly nalezeny nebo opatřeny věcné či jiné důkazy, výpověď je sice neúčinná, ale tyto další důkazy, pokud byly jinak opatřeny a provedeny zákonným způsobem, účinné jsou
 - nezákonnost prvních usnesení se z povahy věci přenáší i na usnesení druhá stejně, jako se jed z otráveného stromu přenáší na jeho plody
 - nález ÚS ze dne 27. 3. 2003, sp. zn. IV. ÚS 757/2000, publikovaný ve Sbírce nálezů a rozhodnutí N 43/29 SbNU 401

- rozhodnutí NS ČR ze dne 3. 5. 2007, sp. zn. 5 Tdo 459/2007
 - s ohledem na ustanovení § 89 odst. 2 TrŘ nelze a priori vyloučit možnost, aby byl k důkazu použit i zvukový záznam, který byl pořízen soukromou osobou bez souhlasu osob, jejichž hlas je takto zaznamenán
 - přípustnost takového důkazu je však nezbytné vždy posuzovat též s ohledem na respektování práva na soukromí zakotveného v čl. 8 EÚLP a práva na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí ve smyslu čl. 7 odst. 1 a čl. 10 odst. 2 LZPS
- rozhodnutí NS ČR ze dne 3. 6. 2009, sp. zn. 5 Tdo 593/2009
 - jestliže vlastník používal kamerový systém za účelem zjištění identity osoby poškozující jeho majetek, lze tento použít v trestním řízení jako důkaz, jelikož nepředstavuje nepřípustný zásah do soukromí, byť instalace a provoz zařízení nebyly oznámeny Úřadu pro ochranu osobních údajů

Subsidiární žaloba

- poškozený ji bude moci podat, pokud státní zástupce pravomocně odložil věc nebo bylo zastaveno trestní stíhání z důvodu nedostatku veřejného zájmu podat a to ve lhůtě 15 dnů od tohoto úkonu
- pro účely jejího podání bude poškozený oprávněn nahlížet do spisů, opatřovat si příslušné podklady a materiály
 - doloží-li, že je nemajetný, může požádat o ustanovení zmocněnce

- je-li třeba doplnění, bude moci subsidiární žalobce prostřednictvím státního zástupce požádat policejní orgán o provedení příslušných úkonů, neprovede-li požadované doplnění sám
 - státní zástupce může takovou věc k žádosti poškozeného převzít a provést požadovaná doplnění sám
- má-li soud za to, že subsidiární žaloba skýtá dostatečný podklad k projednání, nařídí předseda senátu na základě subsidiární žaloby hlavní líčení

Soukromá žaloba

- o vybraných trestných činech, kde veřejný zájem na stíhání do značné míry ustupuje zájmu soukromému
 - pomluva, porušení povinnosti při správě cizího majetku z nedbalosti, poškozování spotřebitele, porušení práv k ochranné známce a jiným označením, porušení chráněných průmyslových práv atd.
- iniciativa soukromého žalobce, aby přímo soukromou žalobou inicioval konání trestního řízení před soudem
- poškozený bude oprávněn nahlížet do spisů, opatřovat si příslušné podklady a materiály a v rozsahu nezbytném k jejímu podání požadovat prostřednictvím státního zástupce provedení jednotlivých úkonů od policejního orgánu

- byla-li soukromá žaloba vzata zpět, nemůže ji poškozený podat znovu
- to nevylučuje právo státního zástupce podat v takové věci obžalobu, shledá-li veřejný zájem
 - řízení se pak koná o obžalobě státního zástupce i o soukromé žalobě
- v přípravném řízení může státní zástupce převzít věc a vykonávat v ní svou působnost, jako kdyby nešlo o trestný čin vázaný na soukromou žalobu
 - v takovém případě může být soukromá žaloba podána jedině za podmínky, že státní zástupce zastaví trestní stíhání
- v Německu představuje soukromá žaloba 0,01 % všech případů, uvažuje se tedy o zrušení tohoto institutu

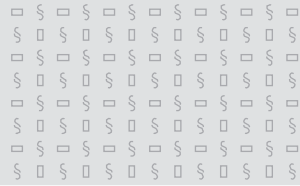
Vybrané základní teze rekodifikačních prací v roce 2016

- předložené materiály se zcela odlišují a popírají Východiska a principy věcného záměru nového trestního řádu z roku 2008 revidovaného v roce 2010
 - upuštění od zavedení odpovědnosti státního zástupce za výsledek trestního řízení
 - nerozšíření zásady oportunity
 - vypuštění soukromé a subsidiární žaloby

- stávající revidovaný věcný záměr již není zcela aktuální a je fakticky nepoužitelný
 - je možné připravovat novou právní normu bez schváleného věcného záměru?
 - je třeba věcný záměr ctít nebo je možné se od něj odůvodněně odchýlit?

- chceme vůbec nový trestní řád a pokud ano, v jaké podobě - co tedy vlastně připravujeme, rekodifikaci nebo komplexní novelizaci?
 - rekodifikace by měla mít nějaký přínos a přinést koncepčně „něco nového“?
 - rekodifikace nemusí obsahovat nezbytně něco zcela koncepčně nového; než jít cestou rozsáhlé novelizace, je lepší připravit novou kodifikaci; z historie ostatně vyplývá, že ne každá změna musí být významná
 - rekodifikace beze změn je pro aplikační praxi policejního orgánu poměrně nebezpečná myšlenka (ten totiž pravděpodobně „změnu“ hledat bude, což se negativně může odrazit v jeho postupech)
- spojit nový trestní řád s reformou justice?

- při přípravě se každopádně bude postupovat od obecného ke konkrétnímu
- nový trestní řád by pak měl cca 1500 paragrafů, je to akceptovatelné/vhodné (zkušenosti s OZ)?

Děkuji za pozornost

Dotazy ... ???

doc. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D.

Katedra trestního práva

Právnická fakulta Masarykovy univerzity

Veveří 70, 611 80 Brno

Tel. + 420 549 493 870, Fax. + 420 541 213 162

E-mail: Marek.Frystak@law.muni.cz